
УДК 811.161.2'373.21

Ірина Єфименко

Інститут української мови НАН України, м. Київ

ОЙКОНІМІКОН ДОНЕЧЧИНИ (СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК)

У статті розглянуто становлення та розвиток ойконімікону Донеччини на різних його історичних етапах. Особливу увагу приділено процесам заселення краю, що зумовили специфіку його ойконімної системи. Виявлено основні принципи номінування та способи творення назв населених пунктів досліджуваного регіону.

***Ключові слова:** історія заселення, ойконімікон, ойконім, ойконімна модель, антропонім, гідронім, ергонім, перенесені назви.*

Історія заселення Донеччини як органічної частини Південно-Східної України має свою специфіку на тлі етнічної історії решти українських регіонів, що визначило своєрідність її топонімного, зокрема й ойконімного, ландшафту.

У минулому межі території, на якій розташовано сучасну Донецьку область, неодноразово змінювалися. Від кінця XVI ст. вона перебувала у складі різних адміністративно-територіальних одиниць. Донецьку область, у її теперішніх межах утворену в 1932 р., фактично було сформовано з частин Слобожанщини, Запорозжя та земель Війська Донського.

Масова колонізація донецьких степів, яка супроводжувалася появою багатьох поселень, почалася порівняно пізно. Хоч слов'яни вже від X ст. оселялися в Наддонні та на узбережжі Азовського моря, однак після татарської навали й утворення Золотої Орди територія краю тривалий час була малозаселеною частиною величезної за площею етноконтактної зони, відомої в історичній літературі під назвою *Дике Поле* [10: 47].

Власне ж ойконімна історія Донеччини починається лише з кінця XV ст., відтоді, коли розпочався процес пере-

© І.В. ЄФИМЕНКО, 2018

селення українців і росіян у межиріччя Сіверського Дінця й Міусу. Першими колонізаторами були переважно знедолені селяни, що тікали сюди від поміщиків і вели активне господарське освоєння цих земель [1: 5; 3: 5].

Згодом територія між Дніпром та Доном і аж до берегів Азовського моря перетворилася на зону активної діяльності українського та російського козацтва [8: 13; 18: 21].

У II пол. XVI ст. українські козаки стали вступати на сторожову службу до московського царя і поступово заселяти північні землі сучасної Донецької області. На цій території створюються оборонні лінії для зміцнення південних кордонів Московської держави. Зокрема, у 1571 р. тут уже налічувалося 73 сторожі, найвідоміші з яких *Бахмутська* і *Святогірська* [8: 12, 13].

Від II пол. XVII ст. велика частина історичної Донеччини перебувала у володінні запорожців, які контролювали не лише переправи на Сіверському Дінці, а й Торські солеварні промисли [18: 35; 10: 49]. Саме з цими промислами пов'язують появу перших великих міст, таких як *Маяки* (*Маяцький городок*, *Маяцьке городище*, *Маяцький острог*)¹, *Тор* (*Торське городище*, *Торський городок*)² і *Бахмут* (*Бахмутський острог*, *Бахмуд*, *Багмут*) [10: 52; 18: 33].

Північні землі Донеччини в цей період входили до складу Ізюмського слобідського козацького полку [8: 13], сформованого з переселених на кордони Московської держави запорозьких козаків і селян із Речі Посполитої.

На початок XVIII ст. у Кальміуській паланці, до якої входили південні землі сучасної Донеччини, нараховувалося 60 укріплених хуторів-зимівників, заснованих запорожцями [16: 7], зокрема: *Лиман*, *Дружківка*, *Городок* (нині смт *Райгородок*), *Пеньківка* та *Софіївка* (нині м. *Красногорівка*), *Зайцівка* та *Микитівка* (нині м. *Горлівка*), *Мар'їнка*, *Авдіївка*, *Селідівка* (нині м. *Селидове*) і найбільше з усіх поселень — *Ясинувате* (нині смт *Ясинівка* Макіївської міськради) [18: 97], яке ще в 1690 р. було зайняте запорозькими козаками, що займалися тут бджільництвом, скотарством та риболовлюю [20: 213]³.

Водночас у донецькі степи посилюється приплив населення зі Слобідської України та земель Війська Донського, які перебували під протекторатом російського царя. Фактично колонізація краю в цей період здійснювалася синхронно силами запорозьких, донських, слобідських козаків та «показаченої людності» [10: 49 — 50]. На думку істориків, саме поява козацтва стала вихідним пунктом стихійної колонізації Дикого Поля, де зустрілися два потоки стихійних колонізаторів — запорозькі й донські козаки, «вичавлювані» сюди кріпосним гнобленням Речі Посполитої та Московського царства [10: 48].

¹ Нині с. *Маяки* Слв.

² Нині м. *Слов'янськ*.

³ Центром Кальміуської паланки з 1754 р. стає фортеця *Кальміус*, збудована на місці козацького зимівника *Домаха* в гирлі р. Кальміус [8: 15].

Після закінчення російсько-турецької війни (1735 — 1739 рр.), коли кримське ханство було підпорядковане Російській імперії, а територія Приазов'я ввійшла до її складу, розпочалося централізоване заселення донецького степу осілим населенням [8: 16] — т. зв. державна колонізація.

Наприкінці XVIII ст. більшу частину території сучасної Донеччини наказом Катерини II було передано в підпорядкування Війська Донського, яке після ліквідації Запорозької Січі стало надійною опорою Російської імперії [10: 56]. У цей час землі козацької Донеччини, зокрема ліквідованої Кальміуської паланки, використовуються російським урядом для державної і поміщицької колонізації. У 1777 р. військовими казенними слободами стали старожитні займища запорожців — «*Зайцева балка, Желѣзная балка, Ясеноватая балка по рѣчкѣ Кривому Торцу*» (Яворницький 214) та ін. [8: 16].

У цей же період інтенсивно освоювалися землі південно-східної частини Донеччини — територія Міуського округу Області Війська Донського. Величезні наділи (у межах нинішнього Амвросійського р-ну) тоді отримали *Гловайські, Кутейникови, Н. Мешков, А. Луковкін* та ін., які заселяли їх переселенцями, прибулими з різних куточків України та Росії. Так виникли, наприклад, хутір *Луковкіна* (нині с. *Благодатне* Амвр.), хутір *Мешкова* (нині с. *Велике Мішкове* Амвр.), хутір *Янова* (нині с. *Артемівка* Амвр.) [3: 6].

Заселення Області Війська Донського тривало до початку II пол. XIX ст. Було утворено низку поселень, зокрема слободи *Амвросіївка* і *Зуївка, Харцизька, Макіївська*, селища — *Ханжонкове* (нині смт *Нижня Кринка* Макіївської міськради), *Кутейникове* та ін. [8: 16].

У 60-х рр. XVIII ст. в північній частині Донеччини оселилися російські розкольники, амністовані урядом, які заснували низку поселень, зокрема *Нікішине* (нині село Шахтарського р-ну) у верхів'ї балки *Нікушиної* [8: 911], *Ольховатка* (нині смт Єнакієвської міськради) на балці *Вільхуватка* [2: 125].

Після того як у II пол. XVIII ст. уряд вдався до низки заходів для стимулювання припливу мігрантів, у масовому освоєнні донецьких степів дедалі більшу участь беруть іноземці, яким царський уряд у цих місцях виділив великі землі [10: 56; 17: 7].

1753 р. у Бахмутській провінції Азовської губернії було утворено військово-адміністративну одиницю під назвою Слов'яносербія, яку разом з українцями та росіянами заселяли православні Османської імперії: серби, чорногорці, болгары, молдавани [10: 56]. Сліди такого військового устрою відбилися в назвах деяких поселень, названих ротами. На сьогодні від цього адміністративного утворення залишилося кілька населених пунктів, наприклад: *Серебрянка* (стара паралельна назва *Перша Рота*; нині село в Бахмутському р-ні) та *Луганське* (колишня *Друга Рота*; нині смт у Бахмутському р-ні), *Черкаське* (стара паралельна назва *Одинадцята Рота*; нині смт у Слов'янському р-ні), що виникли як поселення 1-ї, 2-ї та 11-ї роти Бахмутського гусарського сербського полку.

У 1778 — 1779 рр. до приазовських степів із Криму О.В. Суворов і митрополит Ігнатій Гозадіні переселили неоднорідну за своїм етнічним складом громаду, відому в історії під назвою «маріупольські греки», які за мовною ознакою поділялися на дві групи: греко-елліни (румеї) і греко-татари (уруми). Румеї заснували села *Бугас*, *Каракуба*, *Фуна* (*Константинополь*), *Малий Янісоль*, *Сартана*, *Стила*, *Урзуф*, *Чердакли*, *Ялта*. Уруми заклали села *Гнатівка*, *Ласпа*, *Комар* (*Камарь*), *Карань*, *Мангуш*, *Старий Керменчик*, *Старий Крим*, *Старобешево*, *Улакли*. Селище *Великий Янісоль* залюднили представники обох мовних груп [10: 63].

У переселенні брали участь й інші кримські (православні) християни: вірмени, грузини, волохи. Наприклад, поселення *Старогнатівку* (колишнє *Горджі* < к.-тат. *гурджи* 'грузин, грузинський' [13: 132]) заснували грузини і волохи [8: 812].

Протягом 1764 — 1866 рр. у межиріччі Кальміусу і Грузького Єланчика (територія сучасного Новоазовського р-ну) з'явилися колонії прусських, баденських і саксонських німців [10: 62]. До німців зараховували здебільшого й менонітів, які в Маріупольському повіті заснували 17 колоній, а на території Війська Донського — 22 колонії [10: 62]. Зокрема, було засновано такі поселення, як *Розенфельд* (нині с. *Свободне* Бойк.), *Грюнталь* (нині с. *Мічуріне* Бойк.), *Фельзенталь* (нині с. *Сонцеве* СБ), *Марієнталь* (нині с. *Мар'янівка* СБ), *Бергсталь* (голландська колонія, дозаселена німцями; нині с. *Республіка* Нкл.), *Остгейм* (нині смт *Бойківське*⁴ Бойк.).

У 20-х рр. ХІХ ст. у зв'язку з урядовою політикою аграризації єврейства на Донеччині виникла низка єврейських землеробських колоній, серед яких поселення *Затишшя* (нині с. *Затишне* Влн.), *Рівнопілля* (нині с. *Рівнопіль* Влн.) та *Хлібодарівка* (Влн.) [8: 15; 10: 65].

Німецька, менонітська та єврейська громади Донбасу зникли протягом 30 — 40-х рр. ХХ ст. Перші дві внаслідок радянських репресій та депортацій, третя — під час Голокосту та післявоєнної репатріації до Ізраїлю [10: 790].

На останню чверть ХVІІІ — поч. ХІХ ст. припадає масове заселення західної та центральної частин сучасної Донецької області. У цей час були засновані такі великі населені пункти, як *Авдотьіне* (нині у складі м. Донецька), *Гродівка* (нині село в Покровському р-ні), *Добропілля* (нині смт у Добропільському р-ні), *Селідівка* (нині місто обласного значення *Селидове*) [8: 16].

У І пол. ХІХ ст., після чергової російсько-турецької війни (1828 — 1829 рр.), у Приазов'ї виникають станиці Азовського козацького війська. У 1850 р. азовські й донські козаки заснували станиці *Новомиколаївську* (нині м. *Новоазовськ*) [8: 16], *Нікольську* (нині смт *Нікольське* Нкл.), *Покровську* (нині с. *Бойове* Нкл.) та кілька хуторів [10: 66].

⁴ У 1951 р. замість депортованих німців до селища було переселено бойків (514 осіб) із с. Чорне Нижньо-Устрицького р-ну Дрогобицької обл. (тепер територія Польщі) [http://ru.wikipedia.org/wiki/Донецкая_область].

Початком інтенсивного промислового освоєння краю, що супроводжувалося утворенням великої кількості населених пунктів, стала II пол. XIX ст. [10: 72].

Специфічною рисою досліджуваної території в зазначений період було стрімке зростання населених пунктів міського типу навколо промислових підприємств [10: 32]. До таких поселень належать, зокрема, *Єнакієве* (утворилося навколо Петрівського чавуноливарного заводу, збудованого Російсько-бельгійським товариством), *Макіївка* (постало як робітниче селище біля заводу «Уніон»), *Часів Яр* (з'явилося у зв'язку з розробленням родовищ вогнетривких глин), *Бунге* (виникло як шахтарське с-ще біля «Рудника Бунге»), *Мирноград* (засноване поблизу вугільного підприємства Ф. Івлева «Гродівський рудник») та ін.

Державні пільги приваблювали на територію Донеччини західноєвропейських підприємців, зусиллями яких наприкінці XIX ст. формувався Південний гірничнопромисловий район [10: 80].

Найвідомішим із таких підприємців став британський гірничий інженер *Джон Юз*, який у 1858 р. викупив у князя Павла Кочубея першу концесію на будівництво приватного металургійного заводу [10: 81]. У 1869 р. на місці урочища *Олександрівка* в гирлі Кальміусу, де розташовувався козацький хутір-зимівник, було збудовано *Юзівський завод*, а біля нього — заводське поселення, яке отримало назву *Юзівка* (нині м. *Донецьк*) [17: 425].

Створення капіталістичних кам'яновугільних шахт тісно пов'язано з будівництвом залізниць, які відігравали значну роль у розвитку гірничої промисловості на півдні України. У зв'язку з цим ще однією характерною особливістю заселення досліджуваної території стало розростання поселень навколо транспортних вузлів — насамперед залізничних. Після спорудження *Дружківського* металургійного заводу в 1894 р. біля станції *Дружківка* виросло однойменне заводське селище [8: 21]. Пристанційними поселеннями є також *Амвросіївка*, *Волноваха*, *Дебальцеве*, *Кальчик*, *Краматорськ*, *Моспине*, *Удачне*, *Щербинівка*, *Харцизьк*, *Ясинувата* та ін.

У радянський період тривало будівництво нових поселень поблизу різних промислових об'єктів. Зокрема, протягом 30 — 70-х рр. XX ст. з'явилося багато нових міст і містечок, що виростили в голому степу поблизу шахт і нововідкритих покладів [10: 670], наприклад: *Білицьке* (у зв'язку з будівництвом двох вугільних шахт біля хут. *Білецького*), *Білозерськ* (у зв'язку з будівництвом шахти біля хут. *Біла Зорька*), *Гірник* (у зв'язку з будівництвом шахти), *Хрестівка* (у зв'язку з будівництвом вугільних шахт поблизу хут. *Хрестівка*), *Кальміуське* (у зв'язку з початком розроблення покладів флюсових вапняків), *Мирне* (у зв'язку з початком розроблення покладів граніту), *Новий Світ* (у зв'язку з будівництвом Старобешівської ДРЕС поблизу невеликого хут. *Новий Світ*), *Родинське* (у зв'язку з будівництвом шахт) та ін. [Там само: 669].

На II пол. XX ст. у Донецькій області було сформовано найбільш потужну і щільну міську мережу, зумовлену особливостями залягання по-

кладів. На порівняно невеликій території утворилася суцільна система міст, єдина урбанізована зона, тоді як частка сільського населення була чи не найнижчою в Європі [10: 491, 669].

Перебіг міграційних процесів на досліджуваній території під час її заселення не міг не відбитися на місцевій ойконімії, яка засвідчує етнічне, культурне та мовне розмаїття цього регіону.

У контексті вивчення ойконімікону Донеччини варто згадати дослідника, який зробив найбільший внесок у збирання та вивчення топонімії донецького краю — Є.С. Отіна [12; 13; 14; 15 та ін.]. Відзначимо також низку статей і кандидатську дисертацію К.І. Першиної, присвячених становленню ойконімії пізнього утворення, насамперед Донеччини [16]. Окремі ойконіми Донецької області ввійшли до реєстрів топонімічних словників М.П. Янка [21] та В.В. Лучика [11]. Понад 20 років географічні назви Донецької області досліджує краєзнавець-аматор (мешканець с. Благодатне Амвросіївського р-ну Донецької області) А.В. Бродяной [1; 2; 3]. Однак цілісно ойконімію Донеччини досі не описано.

У добу народної колонізації території сучасної Донецької області (XVI — I пол. XVIII ст.) твірними основами ойконімів здебільшого були особові імена, прізвиська, а пізніше й прізвища першопоселенців, пор.: *Авдіївка* (від імені першого поселенця — козака *Авдія*), *Билбасівка* (від прізвиська першого поселенця — козака *Билбаса*), *Макіївка* (від імені першопоселенця — козака *Макія*) та ін.

Із початком поміщицької колонізації (від середини XVIII ст.) твірними основами ойконімів слугують особові імена та прізвища власників земельних ділянок і поселень, інколи їхніх найближчих родичів, пор.: *Артемівка* (Амвр.; від імені сина власника поселення — *Артема Янова*), *Дмитрівка* (Шхт.; від імені власника поселення — графа *Дмитра Іловайського*), *Галицінівка* (від трансформованої форми прізвища власника поселення — генерал-майора *С.Ф. Голіцина*), *Дебальцеве* (від прізвища власника поселення — воронезького поміщика *І.М. Дебальцева*), *Іловайськ* (від прізвища поміщика *І.Г. Іловайського*, на землях якого виникло поселення), *Чистякове* (від прізвища власника поселення — таганрозького купця *Чистякова*), *Ханжонкове* (від прізвища власника поселення — полковника *Якова Ханжонкова*).

Для власницьких поселень характерна наявність паралельних назв, які утворювалися внаслідок частой зміни власника, що яскраво ілюструють писемні джерела, пор.: «*Васильєвка (Чистяковка)*» (СНМОВД: 258), «*Анновка (Сонцовка)*» (СНПД: 8), «*Зайцево (Никитовка)*» (СНМЕГ: 47). На досліджуваній території документально засвідчені також граматичні (іменникові та прикметникові) варіанти назви того самого поселення, пор.: «*Валерьяновка*» / «*Валеріановское*» (СНМЕГ: 37), «*Владимировка*» / «*Владиміровское*» (СНМЕГ: 37), «*Дмитриевка*» / «*Дмитрієвское*» (СНПД: 138) тощо.

Продуктивність відантропонімного ойконімотворення на території Донеччини в XVII — XIX ст. (як, до речі, й на інших територіях пізнього

заселення [6: 15 — 16]) вочевидь пов'язана із сильним впливом приватновласницької традиції творення назв географічних об'єктів, а також номінативною традицією, що усталилася на території, звідки відбувалося переселення [16: 13].

Окремі відантропонімні ойконіми, що з'явилися на Донеччині в ХІХ ст., мають присвятний характер і пов'язані з особами, які зробили значний внесок в освоєння Донбасу, наприклад: *Горлівка* — на честь інженера *П.М. Горлова*, одного з піонерів видобування кам'яного вугілля на Донбасі; *Єнакієве* — на честь відомого інженера шляхів сполучення *Ф.Є. Єнакієва*, який очолював будівництво Петрівського чавуноливарного заводу.

До місцевого ойконімотворення долучаються й прізвища іноземців: а) власників поселень, наприклад: *Ремівка* (нині смт Сніжнянські міськради) < франц. прізвища *Ремі* + суф. *-івк-а-*; б) власників промислових об'єктів, навколо яких пізніше з'являлися поселення, наприклад: *Юзівка* (нині м. *Донецьк*) < англ. прізвище *Юз* + суф. *-івк-а-*; б) колоністів-мігрантів, наприклад: *Шидлівка* (колишня німецька колонія; нині с. *Шидлівка* Дбр.) < нім. прізвище *Шидлер* + суф. *-івк-а-*.

У радянський період, коли неприйнятним стає використання ідеї приватної власності як ойконімного мотиватора, відантропонімні ойконіми набувають винятково присвятного характеру. Це, зокрема, прізвища (рідше імена) або псевдоніми державних і партійних діячів (наприклад, *Дзержинськ*, *Луначарське*, *Урицьке*)⁵, діячів міжнародного робітничого та комуністичного руху (наприклад, *Димитров*, *Тельманове*, *Торез*), героїв громадянської війни та вітчизняної історії (наприклад, *Андріївка* (Слв.) на честь *Андрія Петрунчика* — першого голови сільськогосподарської місцевої комуни, що загинув у 1921 р.; *Никанорівка* — на честь матроса-революціонера *Никанора Скорика*), учених (наприклад, *Мічуріне*, *Докучаєвськ* — на честь російського природознавця *В.В. Докучаєва*, який працював у цій місцевості), письменників (наприклад, *Островського* (нині *Острівське*) — на честь російського драматурга *О.М. Островського*).

До поширених в ойконімії Донеччини, безперечно, належать відгідронімні утворення. Такі ойконіми мотивовані переважно назвами річок, балок, ярів тощо, біля яких з'являлися давні поселення, наприклад: *Бахмут* (пор. р. *Ба́хмут* у бас. Дону; СГУ: 35), *Волноваха* (пор. р. *Мокра Волнова́ха* в бас. Азовського моря; Там само: 370), *Коровій Яр* (первісно «*Коровинь ярь*»; пор. яр *Коро́вин* у бас. Дону; Там само: 272), *Темрюк* (пор. руч. *Темрюк* у бас. Берди, вп. в Азовське море; Там само: 557), *Серебрянка* (пор. б. *Серебрянка* в бас. Дніпра на території Донецької обл.; Там само: 496), *Сухі Яли* (пор. р. *Сухі Яли* в бас. Дніпра на території Донецької обл.; Там само: 549).

⁵ Помітне місце на ойконімній карті Донеччини радянського періоду посідали населені пункти, названі на честь державного політичного діяча, засновника Донецько-Криворізької радянської республіки *Артема* (Ф.А. Сергєєва). Нині всі ці населені пункти перейменовано.

Низку назв поселень на території Донецької області утворено від географічних термінів, зокрема: *Бодні*⁶ (пор. ГТ *бодня* ‘провалля в землі’; Отин: 80), *Копані* (пор. ГТ *копань* ‘викопана яма, наповнена водою’; Черепанова: 105), *Лужки* (пор. ГТ *лужкі* ‘луг заливний’; СНГТК: 117), *Піски* (пор. ГТ *піскі* ‘низинне піщане місце; земельна ділянка з піщаним ґрунтом’; СНГТК: 147), *Пришиб* (пор. ГТ *прішиб* ‘урвище біля ріки на вигині’; Мурзаев 2: 150).

Порівняно небагато ойконімів Донеччини походять від онімизованих мікротопонімів, переважно назв урочищ (наприклад, *Крива Коса* ~ «в урочище *Кривой Косе*», 1747 р. (АКНЗС 2: 165), та хоронімів, які вказували на попереднє місце проживання засновників поселень (наприклад, поселення *Полтавка* та *Орлівка* засновані вихідцями з Полтавської та Орловської губерній) [2: 126, 131].

У XVIII — XIX ст. на територіях пізнього поселення, зокрема й на досліджуваній території, досить продуктивним було найменування поселень за назвами церков, пор.: *Архангельське*, *Богоявленка*, *Всесвятське*, *Покровське*, *Златоустівка*, *Предтечине*, *Стрітенка*, *Успенка*, *Іверське*. В ойконімотворенні Донеччини зазначеного періоду активно використовувалася також оцінна лексика, наприклад: *Благодатне*, *Желанне*, *Затишне*, *Привільне*, *Райське*, *Удачне*.

Задля уникнення появи численних однойменних назв, які згодом з’явилися на Донеччині насамперед унаслідок її стихійного заселення⁷, та для їх диференціювання, до деяких із них почали додавати різні компоненти, що уточнювали й індивідуалізували назву, зокрема вказували на розмір поселення (*великий* / *малий*, наприклад: *Великий Янисоль* та *Малий (Мало-) Янисоль*), місце розташування (*верхній* / *нижній*, наприклад: *Верхня Кринка* та *Нижня Кринка*), давність (*старий* / *новий*, наприклад: *Стара Полтавка* та *Нова Полтавка*).

У донецькому ойконіміконі засвідчені й назви, занесені переселенцями переважно із суміжних українських територій. Пор., зокрема: *Андріївка* (Влн.) (засноване переселенцями із с. *Андріївки* нині Бердянського р-ну Запорізької обл.), *Бердянське* (засноване переселенцями з м. *Бердянська* нині Запорізької обл.), *Міньківка* (засноване переселенцями із с. *Міньківки* нині Валківського р-ну Харківської обл.), *Корсунь* (засноване переселенцями з м. *Корсунь-Шевченківського* (колишнє *Корсунь*) нині Черкаської обл.).

Однак більшість перенесених назв на досліджуваній території з’явилася внаслідок її іноземної колонізації, що помітно вплинула на склад донецького ойконімікону.

Із кінця XVIII ст. на території Донеччини почала формуватися молода урумо-румейська ойконімія, перенесена з кримських земель, зокрема: *Бешев*, *Каракуба*, *Урзуф*, *Джемрек*, *Демерджі*, *Єни-Сала*, *Камар*, *Карань*,

⁶ Нині с. *Респубіка* Нкл.

⁷ Про причини однойменності див. також: [9: 12 — 13].

Карасубазар, Керменчик, Ласпа, Мангуш, Сартана, Єскі Крим, Стила, Улакси, Чердакли, Чермалик, Ялта та ін. [13: 8].

«Грецька» ойконімія непогано збереглася в сучасному донецькому ойконіміконі. І нині на досліджуваній території функціонують такі назви, як *Анадоль, Бугас, Багатир, Костянтинополь, Малоянисоль, Маріуполь, Великокаракуба, Староласпа, Старобешево*. Водночас деякі перенесені грецькими колоністами ойконіми було замінено слов'янськими назвами, пор., наприклад: *Великий Янисоль* (нині смт *Велика Новосілка*), *Старий Керменчик* (нині с. *Старомлинівка*⁸ ВН), а частину населених пунктів перейменовано, пор., наприклад, *Афіни* (нині с-ще *Зоря* Нкл.), *Стара Карань* (нині с. *Гранітне* Бойк.).

Значна частина ойконімів Донецької області, утворених на слов'янському мовному ґрунті, має прозору мотивацію й не потребує спеціальних пояснень. Однак залишилися поодинокі назви, походження яких остаточно не з'ясовано, наприклад, на сьогодні немає усталеної етимології місцевої назви *Краматорськ* (нині місто обласного підпорядкування) [5: 9 — 16].

Більшість ойконімів, перенесених греками-урумами, сформована на тюркській мовній основі, наприклад: *Анадоль* — від тюрк. хороніма *Анадол* (*Anadolu*) 'Мала Азія'; *Бугас* — від тюрк. ГТ *богаз, букгаз* 'прохід', 'протока' [4; 14]. На власне грецькій мовній основі утворено такі ойконіми, як *Афіни, Ласпа*⁹ (від грецьк. *ласпі* 'багно'), *Константинополь, Маріуполь, Стила* (від грецьк. *стиля* 'стовп, колонна') [13]. Кілька перенесених «грецьких» назв поселень, зокрема *Фуна, Урзуф, Ялта*, дослідники відносять до ойконімів неоднозначного походження [19: 148, 314, 435; 7: 453 — 454].

Німецький вплив на ойконімію краю був порівняно незначним. Назви, утворені на німецькому мовному ґрунті (на зразок *Розенфельд, Фельзенталь, Остгейм*), у сучасному донецькому ойконіміконі не збереглися. Усі поселення з німецькими назвами було перейменовано, тому не вважаємо за потрібне зупинятися на них детальніше. А назви єврейських колоній від самого початку були утворені на східнослов'янському мовному ґрунті (див. вище).

У радянський період помітно зростає номінаційний потенціал лексики, що відбиває господарську діяльність населення (наприклад, *Агрономічне, Доломітне, Механізаторське, Рибачьке*) та державну ідеологію (наприклад, *Іскра, Зоря, Кумачове, Промінь*)¹⁰.

Одне з важливих місць в ойконімотворенні Донецької області радянського часу посідають назви підприємств, тобто ергоніми, пор.: *Агробаза*

⁸ Ойконім кальковано неточно: його другий компонент *Керменчик* помилково співвіднесений не з правильним тюрк. *kermen* 'фортеця', а зі співзвучним тюрк. *termen* 'млин' [2: 150 — 151].

⁹ Нині с. *Староласпа* Бойк.

¹⁰ Нині переважна більшість таких назв зникла з ойконімної карти Донецької області. Починаючи від 2015 р. на виконання закону про декомунізацію було перейменовано понад 100 населених пунктів.

(~ радгосп «Агробаза»), *Родинське* (~ вугільне підприємство «Родинське»), *Спартак* (~ радгосп «Спартак»), *Червона Зірка* (~ артіль «Червона Зірка»).

Історичні умови заселення та подальша державна міграційна політика сприяли появі на досліджуваній території низки ойконімів, утворених на російському мовному ґрунті, пор., наприклад: *Прелесне, Строитель, Родникове, Кожевня, Красний Партизан, Восход, Ласточкине, Северне, Опитне, Удачне*.

Особливості місцевої ойконімії відбивають також і словотворчі засоби. Найбільш продуктивним у донецькому ойконіміконі був суфіксальний формант *-івк-а* (< *-овк-а*), за допомогою якого утворено більшість досліджуваних ойконімів, на зразок *Авдіївка, Василівка, Ганнівка, Дронівка, Єгорівка, Мінківка* та ін.

Зауважимо, що під впливом цієї словотвірної моделі утворено не лише відантропонімі назви, а й низку ойконімів іншого походження, зокрема *Білоярівка, Віролюбівка, Новозар'ївка, Зачатівка, Златоустівка, Красногорівка* (2), *Миролюбівка, Роздолівка, Святогорівка, Хлібодарівка*.

У XVIII — XIX ст. для досліджуваних ойконімів композитної структури типовим був словотвірний формант *-ніль* (*-нілля*) слов'янського походження (*Добропілля, Високіпілля, Іванопілля, Миколайпілля, Многопілля, Рівнопілля, Ямпілля*), а також формант *-поль* (< грецьк. *поліс* 'місто') неслов'янського походження (*Павлополь*; нині *Павлопіль*), *Олександрополь* (нині *Розівка Ясн.*), *Маріуполь, Константинополь*).

Від 50-х рр. XX ст. у донецькому ойконіміконі простежуються композитні назви із постпозиційним компонентом *-гірськ* (*Углегірськ, Слов'яногірськ*; нині *Святогірськ*), а з 70-х рр. — *-дар* (*Вугледар, Соледар*).

Ойконімія Донеччини характеризується підвищеною роллю дери-ваційного елемента (префіксоїда) *Нов(о)-*. Пор., наприклад, ойконіми *Новогригорівка* (засноване переселенцями з с. *Григорівки* колишньої Катеринославської губ. [2: 119]), *Новопетриківка* (ВН) (засноване переселенцями з с. *Петриківки* колишнього Новомосковського повіту Катеринославської губ. [Там само: 121]), *Новоласпа* (засноване переселенцями із с. *Ласпи* [Там само: 120]), *Новомайорське* (засноване переселенцями із с. *Майорського*)¹¹ [Там само]. Поширення таких ойконімів пов'язане із заснуванням нових населених пунктів вихідцями зі старих поселень, які до своїх попередніх назв додавали диференційний компонент *Нов(о)-*.

Дослідження ойконімії Донеччини в історико-етимологічному аспекті дає підстави констатувати, що ойконімна система Донеччини, формування якої припадає на кінець XVI ст. — середину XX ст., — продукт тривалих і складних соціально-економічних, політичних й етнолінгвальних процесів. Пізні масове заселення регіону відбулося на загальних закономірностях формування його ойконімікону:

1) від кінця XVI ст. й до початку XX ст. потужним джерелом поповнення ойконімії краю були антропоніми;

¹¹ Нині с. Старомайорське ВН.

2) від ХХ ст. швидкий розвиток промисловості на досліджуваній території спричинив появу значної кількості назв поселень, що відбивали характер господарської діяльності місцевих жителів;

3) колонізаційний характер заселення території Донеччини, для якого характерний приплив значної кількості переселенців із суміжних земель та іноземців, зумовив значний відсоток у досліджуваному ойконіміконі перенесених назв;

4) синхронне залюднення донецьких степів селянами й козаками українського та російського походження вплинуло на формування мовного портрету досліджуваного ойконімікону, підґрунтя якого одночасно становили українська та російська мови. Утім, у донецькому ойконіміконі зафіксовані також іншомовні, неслов'янські, елементи, зокрема тюркські та новогрецькі, занесені передусім вихідцями з Криму.

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ РАЙОНІВ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Амвросіївський	— Амвр.	Новоазовський	— НА
Бахмутський	— Бхм.	Олександрівський	— Олк.
Великоновосілківський	— ВН	Покровський	— Пкр.
Волноваський	— Влн.	Слов'янський	— Слв.
Добропільський	— Дбр.	Старобешівський	— СБ
Костянтинівський	— Кст.	Бойківський	— Бойк.
Мангуський	— Мнг.	Шахтарський	— Шхт.
Нікольський	— Нкл.	Ясинуватський	— Ясн.
Мар'їнський	— Мрн.		

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

АКНЗС	— Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів (1734 — 1775). Київ, 1998 — 2000. Т. 1 — 2.
АТПУ	— Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р. Київ, 1947.
Мурзаев	— Мурзаев Э.М. Словарь народных географических терминов. В 2-х т. Москва, 1999.
Отин	— Отин Е.С. Топонимия Донетчины. Донецк, 2013.
СГУ	— Словник гідронімів України. Київ, 1979.
СНГТК	— Словник географічних термінів Кіровоградщини. Київ — Кіровоград, 1999.
СНМЕГ	— Списки населенных мест Российской империи. Санкт-Петербург, 1863. Т. XIII: Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством.
СНМОВД	— Список населенных мест Области Войска Донского по переписи 1873 года. Новочеркасск, 1875.
СНПД	— Список населенных пунктов Донбасса. Итоги сплошной подворной переписи Донецкой губернии. Январь-февраль 1923 г. Т. 6. Киев, 1924.
Черепанова	— Черепанова Е.А. Народная географическая терминология Сумского Полесья. Сумы, 1984.
Яворницкий	— Яворницкий Д.И. Вольности запорожских козаков. Санкт-Петербург, 1898.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бродяной А. Следы, не смытые дождями. Историко-топонимический словарь Амвросиевского района Донецкой области. Амвросиевка, 2007.
2. Бродяной А.В. Донецкий край (краткий топонимический словарь Донецкой области). Враниевка, 2009.

3. Бродяной А. Следы, не смытые дождями. Историко-топонимический словарь Амвросиевского района Донецкой области: изд. 2-е исправ. и допол. Враниевка, 2011.
4. Бушаков В.А. Лексичний склад історичної топонімії Криму. Київ, 2003.
5. Єфименко І.В. Матеріали до історико-етимологічного словника назв населених пунктів Донецької області: Краматорськ (деякі зауваги до походження ойконіма). *Записки з українського мовознавства*. Одеса, 2016. Вип. 23. С. 9 — 16.
6. Єфименко І. Ойконімія Херсонщини в історико-етимологічному аспекті (загальні уваги). *Українська мова*. 2011. № 4. С. 9 — 21.
7. Іваненко О.В. Гурзуф. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. Київ, 2016. Вип. 25. С. 449 — 455.
8. Історія міст і сіл УРСР. Донецька область. Київ, 1970.
9. Карпенко Ю.О. О синхронической топонимике. *Принципы топонимики*. Москва, 1962. С. 12 — 14.
10. Кульчицький С. Донеччина і Луганщина у XVII — XXI ст.: історичні фактори й політичні технології формування особливого та загального у регіональному просторі. Київ, 2015.
11. Лучик В.В. Етимологічний словник топонімів України. Київ, 2014.
12. Отін Є.С. Гідроніми Східної України. Київ, Донецьк, 1977.
13. Отін Е.С. Топонимия приазовских греков (историко-этимологический словарь географических названий): изд. втор., исправ. и допол. Донецк, 2002.
14. Отін Е.С. Труды по языкознанию. Донецк, 2005.
15. Отін Е.С. Топонимия Донетчины. Донецк, 2013.
16. Першина К.В. Становление ойконимии позднего образования в условиях близкородственного двуязычия (на материале ойконимии Юго-Восточной Украины): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Одесса, 1983.
17. Пірко В. Джерела про час заснування населених пунктів Донеччини в XVI — XVIII ст. *Наукові записки Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського*. Київ, 2009. Т. 19. Кн. 1. С. 417 — 427.
18. Чухліб Т. Донеччина та Луганщина — козацькі землі України (XVI — XVIII ст.). Київ, 2014.
19. Шапошников А.К. Словарь древнейшей ономастики Таврического полуострова. *Топонимика Крыма 2011*. Симферополь, 2011. С. 275 — 442.
20. Яворницький Д.И. Вольности запорожских козаков. Санкт-Петербург, 1898.
21. Янко М.П. Топонімічний словник України. Київ, 1998.

LEGEND

- АКНЗС — Gistsova, L.Z., Avtonomov, D.L. et al. (1998 — 2000). Archive of New Zaporozhan Sich Kosh. Corpus of documents. Kyiv. V. 1 — 2 (in Ukr.).
- АТПУ — The Ukrainian SSR: Administrative-territorial division on January 1, 1946 (1947). Kyiv: Ukrayins'ke vydavnytstvo politychnoyi literatury (in Ukr.).
- Мурзаев — Murzayev, E.M. (1999). Dictionary of the popular geographic terms. In two vols. Moskva (in Rus.).
- Отін — Otin, Ye.S. (2013). The toponymy od Donetsk land. Donetsk: Yugo-Vostok (in Rus.).
- СГУ — Nepokupny, A.P., Stryzhak, O.S., Tsilyuko, K.K. et al. (1979). Dictionary of the hydronyms of Ukraine. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
- СНГТК — Gromko, T.V., Luchyk, V.V., Polyarush, T.I. (1999). Dictionary of the Kirovograd land geographical terms. Kyiv, Kirovograd: RVGIC KDPU (in Ukr.).
- СНМЕГ — Lists of the populated places of The Russian Empire (1863). Sankt-Peterburg: V tipographii Karla Wulfa. Vol. XIII: Yekaterinoslav province with the Taganrog district (in Rus.).
- СНМОВД — Lists of the populated places of The Voysko Donskoye District, according the census of 1863. (1875). Novocherkassk: Pech. v Oblastnoy V.D. Tipographii (in Rus.).
- СНПД — Lists of the populated places of the Donbass. The totals of the flat yard inventory of the Donetsk province. January-February of 1923. (1924). Vol. 6. Kiev: Trest «Kiev-Pechat'», 8-ya tipographiya (in Rus.).

- Черепанова — Cherepanova, Ye.A. (1984). The Chernigiv-Suman Marshy Woodlands popular geographic terminology. Sumy (in Rus.).
- Яворницький — Yavornytsky, D.I. (1898). There liberties of the Zaporozhan Cossacks. Sankt-Peterburg: Tipograph. i phot. P.I. Babkina (in Rus.).

REFERENCES

1. Brodyanoy, A. (2007). There steps, which are not washed by rains. Historic-toponymical dictionary of the Amvrosievka district of the Donetsk oblast. Amvrosiyevka (in Rus.).
2. Brodyanoy, A.V. (2009). The Donetsk land (short toponymical Dictionary of Donetsk oblast). Vradievka: Izd-vo Kovalenko A.G. (in Rus.)
3. Brodyanoy, A. (2011). There steps, which are not washed by rains. A historic-toponymical dictionary of the Amvrosievka district of the Donetsk oblast. Amvrosiyevka (in Rus.).
4. Bushakov, V.A. (2003). A lexical structure of the Crimea historical toponymy. Kyiv (in Ukr.).
5. Yefymenko, I.V. (2016). The materials to the Historical-etymological dictionary of the Donetsk oblast settlements names: Kramators'k (some commentaries to the oiconym origin). *Opera in linguistica ukrainiana*. Odesa: «PoliPrint». 23, 9 — 16 (in Ukr.).
6. Yefymenko, I. (2011). The Herson oblast oiconymy in the historical-etymological facets (general commentaries). *Ukrayinska mova*, 4, 9 — 21 (in Ukr.).
7. Ivanenko, O.V. (2016). Gurzuf. *Novi doslidzhennya pamyatok kozatskoyi doby v Ukraini*. Kyiv. Issue 25, 449 — 455 (in Ukr.).
8. A history of the Donetsk oblast towns and villages (1970). Kyiv: Hol. red URE (in Ukr.).
9. Karpenko, Yu.O. (1962). On the synchronical toponymics. *Printsypy toponimiki*. Moskva. P. 12 — 14 (in Rus.).
10. Kulchytsky, S. (2015). There Donetsk and Lugansk oblasts in the XVII — XXI c.: he historical factors and political technologies of the special and general in the regional space forming. Kyiv (in Ukr.).
11. Luchyk, V.V. (2014). Etymological dictionary of the toponyms of Ukraine. Kyiv: VC «Akademia» (in Ukr.).
12. Otin, Ye.S. (1977). The Eastern Ukraine hydronyms. Kyiv, Donetsk: Vyscha shkola (in Ukr.).
13. Otin, Ye.S. (2002). The Azov Sea Greeks toponymy (historical-etymological dictionary of the geographical names). Donetsk: OOO «Yugo-Vostok, Ltd» (in Rus.).
14. Otin, Ye.S. (2005). Proceedings in linguistics. Donetsk: OOO «Yugo-Vostok, Ltd» (in Rus.).
15. Otin, Ye.S. (2013). The toponymy of Donetsk land. Donetsk: Yugo-Vostok (in Rus.).
16. Pershina, R.V. (1983). Making the oiconymy of the late forming under the closely-related languages bilinguism circumstances (on the South-East Ukraine material): Author's abstract Diss. ... Cand. philol. Sciences: 10.02.01. Odessa (in Rus.).
17. Pirko, V. (2009). There sources on the Donetchyna settlements founding times in XVI — XVIII c. *Naukovi zapysky Instytutu ukrayins'koyi arheografii ta dzhereloznavstva im. M.S. Grushevs'kogo*. Kyiv. Vol. 19, 1, 417 — 427 (in Ukr.).
18. Chuhlib, T. (2014). There Donetsk and Lugansk land are the Cossack lands of Ukraine (XVI — XVIII c.). Kyiv (in Ukr.).
19. Shaposhnikov, A.C. (2011). Dictionary of the Taurian peninsula antient onomastics. *Toponimika Kryma* 2011. Simferopol: Universum. P. 275 — 442 (in Rus.).
20. Yavornytsky, D.I. (1898). There liberties of the Zaporozhan Cossacks. Sankt-Peterburg: Tipograph. i phot. P.I. Babkina (in Rus.).
21. Yanko, M.P. (1998). Toponymical dictionary of Ukraine. Kyiv: Znannya (in Ukr.).

Статтю отримано 07.08.2017

Iryna Yefymenko

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

THE DONETSK OICONYMICON (MAKING AND THE DEVELOPMENT)

The article is devoted to the Donetsk region oiconymicon integrated study in historical and etymological facets. The main role in forming of mentioned oiconimycon played some interlingual factors, conditioned of the territory settlement character (both spontaneous and state colonization in particular).

During the period of spontaneous (popular) Donetsk steppes colonization (XVI — 1st half of the XVIII c.), as the formative oiconymic stems had mainly used personal names and surnames of the settlers (*Avdiivka, Bylbosivka, Makiivka*).

During the period of the state colonization (middle of the XVIII c.), as the formative stems mainly used as personal names and surnames of these settlements and ground areas owners.

Some oiconyms, which originated in Donetsk region in XIX c. have dedicatory character and tied with persons, which had a contribution in the Donbass development (*Horlivka, Yenakieve*).

In the result of the foreign region colonization (from the end of the XVIII c.), on these lands became Urumian and Rumeian oiconyms, carried from the Crimea. The majority of these ones formed on the Turkik lexical baseis (*Anadal, Bugaz*), and the less oiconyms number formed on the Greek ground (*Konstantinopol, Laspa*).

Also to the widespread oiconymic type of Donetsk region pertains a raw of oiconyms, derived from there waters names (of lakes, rivers, swamps, ravines and so on), alongside of which settlements situated (*Bahmut, Volnovaha, Temruk*).

One of the noticeable places in the Donetsk oiconymicon ranks ergonyms, reflecting the enterprises (plants, factories etc.) economical activity character (*Agrobaza, Metallist* and so on).

The undertaken study allows to state, that Donetsk oiconymy formed as the oiconymy unitized, since the Donetsk district territory had synchronically settled both expatriations from there different Ukrainian and Russian lands, and expatriations from the other lands, which usually carried their settlement names to the new places.

Keywords: *the settlement history, oiconimicon, oiconym, oiconymical model, anthroponym, hydronym, ergonym, transferred oiconym.*